

ЛЕКЦІЯ СЬОМА

Правова система США

План лекції:

1. Формування правової системи США
2. Сучасна правова система США

1. Формування правової системи США

Увесь процес поступового розвитку американського права охоплює чотири етапи:

Перший етап – від початку колонізації Північної Америки у першій половині ХУІІ ст. до завоювання незалежності колоній наприкінці 80-х років ХУІІІ ст. Його основним змістом було використання колоністами англійського права на свій розсуд та вміння.

Другий етап – від виникнення незалежної американської федеративної держави наприкінці 80-х років ХУІІІ ст. до початку Громадянської війни першої половини 60-х років ХІХ ст. Основним його змістом виявилось становлення самостійної американської системи права.

Третій етап – після Громадянської війни 1860-1865 рр. до Другої світової війни 1939 – 1945 рр. Кризові процеси обумовлюють внесення в американське право суттєвих змін.

Четвертий етап охоплює період від 1946 р. до наших днів. Його основним змістом є набуття американською правовою системою сучасного вигляду.

Перший етап. Право США посідає особливо важливе місце в англо-американській правовій сім'ї і тому заслуговує на докладний розгляд, який тільки видається можливим у рамках однієї двогодинної лекції. І не тільки тому, що за своїм економічним і воєнним потенціалом, як і політичним впливом, США належать до однієї із найбільш могутніх держав світу.

Упродовж 200 років незалежного розвитку американське право набуло настільки багато своєрідності, що почало значно відрізнитись від англійського зразка. На відміну від Англії, США мають свою писану Конституцію, яка визначає державний устрій країни як федеративної держави. Вона містить перелік основних прав і свобод громадян, дотримуватись яких зобов'язані законодавець, суди та виконавча влада. Крім того, особливий характер політичних ідеалів засновників американських штатів, расова, релігійна та культурна різноманітність, величезна територія і перш за все вражаючий динамічний соціальний і економічний розвиток багато в чому сприяли тому, що вивчення методів та рішень, розроблених американським правом, притягує значно більший інтерес для юриста континентальної Європи, ніж вивчення англійського права, яке часто все ще продовжує дбайливо пестувати власні традиції.

Заселення Північноамериканського континенту почалось у першій половині ХУІІ ст.. Спочатку у Вірджинії, а потім і в інших регіонах східного узбережжя виникли невеликі колонії. Вони не мали скільки-небудь постійного спілкування між собою і не були міцно зв'язані з Англією. У ті далекі часи перші поселенці в основному боролись з природою та індіанцями за виживання. А тому у юристах тоді не було особливої потреби. Крім того, у більшості колоній, як, наприклад, у Массачусетсі і Пенсільванії, керівництво було в руках релігійної общини і всі спори вирішувало духовенство на основі Біблії, а не юристами на основі загального права.

З початком ХУІІІ ст. ситуація починає змінюватись. Посилюються торгові зв'язки між колоніями та із закордоном, особливо з Англією, і теократична верхівка втрачає свою керівну роль. Поступово складається юридичний стан. До нього належать у своїй більшості юристи, які отримали освіту у лондонських школах-гільдіях ще до переселення в США. Все більше розповсюдження отримують праці англійських правознавців, особливо «Коментарі до англійських законів» Блекстона. Ця книга розійшлась у колоніях майже так же швидко, як у густонаселеній метрополії. В середині

XVIII ст. зароджується американський рух за незалежність як відповідна реакція на колоніальну експансію Англії. У числі лідерів руху перебувають і юристи. Серед 56 осіб, які підписали Декларацію про незалежність 1776 р., було 26 юристів.

Ще до завоювання незалежності серед американських поселенців зміцніла думка, що у кожній колонії у принципі повинне діяти англійське загальне право і спеціально видані для них англійські закони. Було визнано також, що загальне право не застосовуватиметься, якщо воно суперечитиме місцевим умовам даної колонії. Спираючись на ці принципи, американські суди вже в колоніальний період багато в чому модернізували англійське загальне право.

Так, наприклад, в Англії існувало правило, згідно з яким власник земельної ділянки відповідав за збиток, нанесений його худобою земельній ділянці сусіди, навіть у тому випадку, якщо це трапилось не з його провини. Таке правило було доречним для густонаселених територій, оскільки завдяки йому від власників худоби можна було вимагати утримувати свою худобу за огорожею і таким чином уникати нанесення збитків сусідам. Інша справа – Америка з її величезними незаселеними просторами, які могли бути придатними лише пасовищ. А тому тут отримав розвиток інший принцип. Не власник худоби, а власник будівель, лісів чи сільськогосподарських культур повинен захищати свою власність огорожами від худоби сусіди.

Водяне право англійського загального права також не годилось для засушливих територій американського заходу. Там через гостру нестачу води нею повинні були розпоряджатись не тільки власники прибережних ділянок, але й інші землевласники, щоб зрошувати свої ділянки. Настільки ж непідходящим виявилось і гірниче регулювання по англійському праву. В ситуації, коли «золота лихоманка» миттєво перетворює до того пустельні місцевості на людське море із десятків тисяч шукачів дорогоцінного металу, потрібні зовсім інші регулюючі норми для розмежування прав гірничих добувачів, ніж ті, що діяли на той час в Англії. Ці та інші приклади із історії

американського права наглядно показують, як сильно зміст права залежить від існуючих кліматичних, географічних, економічних і соціальних умов і як ці умови можуть змінювати зміст права.

Англійські поселенці принесли із собою англійське загальне право, яке з часом у кожній колонії зазнало певних змін. В колоніях діяло спрощене англійське право або ж просто суміш звичаїв поселенців з їхніми морально-релігійними настановами. Судові прецеденти Англії проявили достатньо високий рівень гнучкості і пристосовності до умов формування нового суспільства. Ситуації, що склались в колоніях, істотно відрізнялись від метрополії. Зокрема, колонії були вільні від феодалських нашарувань. Була відсутня централізована судова влада. Усе це сприяло поширенню ідеї про необхідність створення власної правової системи, зокрема, писаного кодифікованого права.

Однак, незважаючи на різноманітність соціального і політичного устрою, усі 13 англійських колоній мали загальні правові коріння, що сягають в історію Англії. В колоніях почала функціонувати система судів і засідателів присяжних по типу англійських, яка діяла до ХУІІІ ст. Англійське загальне право отримало офіційне визнання у кожному штаті. У більшості колоній ще у ХУІІІ ст. було видано збірник законодавчих актів.. У 1648 р. було складено законодавчий збірник «Права і свободи Массачусетсу», який вплинув на кодифікації, проведені і інших колоніях. Цей збірник відобразив загальну для колоній тенденцію до спрощення англійського загального права з тим, щоб воно було зрозуміле поселенцям. До збірників, виданих пізніше в інших колоніях, було включено не тільки правові розпорядження, але й пуританські звичаї і морально-релігійні принципи, що отримали визнання в колоніальних судах.

Таким чином, на першому етапі розвитку американської системи права воно характеризувалось наступними особливостями:

1. Воно носило більш спрощений характер у порівнянні з англійським.

2. Більш спрощеною і швидкою виявилась і судова процедура в колоніях.

3. Створювались норми, обумовлені потребами життя нової країни.

4. Вносились зміни до змісту деяких норм англійського права, обумовлені специфікою життя американських колоній.

5. Спостерігалась більша сприйнятливність до оновлення та розвитку.

6. Включення до американського права норм, сформованих під впливом релігійних поглядів поселенців.

7. Поява значних розбіжностей у правовому регулюванні у кожному із штатів, обумовлених різноплановим впливом численних чинників.

Американська революція – боротьба за незалежність – поклала початок *другому етапу* розвитку американської правової системи і виникнення самостійної американської держави. Найважливішу роль у цьому процесі відіграли континентальні конгреси.

Перший Континентальний конгрес відбувся у 1774 р.. Він зібрав 56 представників від 12 штатів (окрім Джорджії). В ухваленні рішень із різних питань кожен штат мав по одному голосу. Незважаючи на те, що конгрес засудив англійську колоніальну політику, ідея про власну державність була тільки висунута.

Другий Континентальний конгрес відбувся у 1776 р. Він зібрав уже представників від усіх 13 штатів. На ньому було ухвалено історичне рішення про організацію збройних сил і про призначення генерала Д.Вашингтона головнокомандувачем американською армією. Конгрес запропонував колоніям самостійні органи влади, зокрема, – власні уряди. У зв'язку з цим, у тому ж – 1776 – році розпочався процес ухвалення штатами конституцій. Усі конституції починались з декларації прав або з білля про права, в яких перераховувались традиційні для англійських підданих права і свободи. Деякі конституції закріплювали права, якими не володіли англійці, зокрема, свобода друку і виборів. Усі конституції проголошували принцип розподілу влади.

У 1776 р. Конгрес прийняв найважливіший історичний документ – *Декларацію незалежності*, яка проголосила розрив із метрополією та заклала фундамент американської самостійної державності. Після *проголошення незалежності США* у 1776 р., незважаючи на сильні антианглійські настрої, англійське загальне право зберегло свою чинність уже в правових системах штатів. Багато положень англійського загального права було рецепційовано за допомогою відповідних положень конституцій штатів або інших законодавчих актів. При цьому сприйняті були тільки ті норми, які не суперечили чинному праву штатів.

Найважливішим кроком на шляху формування самостійної правової системи США було ухвалення писаної федеральної Конституції, яка юридично оформила перемогу колишніх колоній над британською короною і утворення нової суверенної держави – Сполучених Штатів Америки. Конституція США була ухвалена 17 вересня 1787 р. Хоча вона і несе на собі відбиток тієї історичної епохи, у якій розроблялась і ухвалювалась, Конституція є чинною і сьогодні. За більш ніж двохсотрічну історію існування до Конституції США було внесено лише 27 поправок. Конституція заклала принципи нового державного утворення північноамериканських штатів і надалі американської державності аж до теперішнього часу.

Конституція США закріпила республікансько-президентську форму правління, засновану на принципі розподілу влад, а також федеральну форму державно-територіального устрою. Вона визначила при цьому нові відносини між федеральним центром і штатами, з одного боку, та між штатами. – з іншого. Верховний суд набув функції конституційного нагляду, що дозволяє йому визнавати окремі акти президента і Конгресу неконституційними. Судовий прецедент як джерело конституційного права доповнює зміст Конституції. Конституція має безумовний пріоритет над законами штатів щодо того, що входить до сфери її регулювання. Отже, Конституція США є видатним політико-правовим актом, що значно вплинув на конституційний розвиток багатьох держав світу.

У ході ратифікації штатами Конституції було порушено питання про необхідність доповнення прийнятого тексту положеннями про громадянські права, оскільки вона містила лише загальні положення про гарантії статусу прав громадянина, через що деякі штати відмовлялись її ратифікувати У 1789 р. перший Конгрес федерації прийняв проект загальнодержавного Білля про права, який містив громадянські права і свободи, що було схвалено у тому ж році. У Білі про права було закріплено основні демократичні права і свободи політичного характеру: свобода віросповідання, слова, друку, зборів і петицій, гарантії громадянської і особистої недоторканності житла, паперів і майна. У 1791 р. він був ратифікований штатами.

У першій половині XIX ст.. посилювався вплив передового і привабливого для свого часу французького законодавства, особливо в колишній французькій колонії – Луїзіані. Зв'язок права США з англійським загальним правом на якийсь час почав слабшати. У Луїзіані зберігся вплив законодавчих норм, створених на французький зразок, зокрема, Цивільного кодексу, складеного у 1825 р. за моделлю Кодексу Наполеона. Проте в цілому зміни, що вносились до законодавчих актів Луїзіани, особливо у сфері торгового права і цивільного процесу, йшли у напрямі їх американізації.

Законодавство окремих штатів також вносило істотні зміни в нормативний зміст загального права. Часто поселенці прибули до Америки через ущемлення в Європі їхніх політичних, релігійних та економічних прав. Тому вже на початку XIX ст.. політичні погляди членів парламентів штатів виявились під сильним впливом ідеї побудови егалітарного й демократичного суспільства у її найбільш радикальному вираженні. У 30-ті роки XIX ст.. у низці штатів були ухвалені закони, які «почистили» англійське земельне, сімейне та спадкове право від феодалських пережитків. У багатьох штатах було ухвалено акти, відповідно до яких будь-який громадянин, що не здійснював кримінальних злочинів, міг отримати професію юриста.

Вважалося, що призначення судді виконавчою владою і його довгострокове або довічне перебування на посаді, суперечить принципам демократії. Тому в абсолютній більшості штатів були ухвалені закони про обрання суддів парламентами з обов'язковим їх переобранням після визначеного терміну перебування на посаді. Ще й сьогодні в абсолютній більшості штатів суддів обирає населення прямим голосуванням. Федеральних же суддів призначає президент. Однак і при цій системі часто необхідна згода законодавчої влади.

Найбільші суперечки в області правової політики у ХІХ ст. викликало питання про необхідність всеохоплюючої американського варіанту кодифікації загального права. Був розроблений проект громадянсько-процесуального кодексу, найважливішою частиною якого виявилось усунення традиційної різниці між позовами по загальному праву і по праву справедливості. Це істотно спрощувало судові процедури. Кодекс було прийнято у Нью-Йорку у 1848 р.. У наступні роки він став взірцем для відповідних правових актів у багатьох інших штатах.

На другому етапі розвитку американської правової системи федеральне право набуло великого значення у США завдяки Верховному суду, який визнав за собою широкі повноваження щодо здійснення конституційного контролю, а також завдяки властям, які відстояли тлумачення Конституції, що не зменшувало федеральної компетенції.

Отже, як вже говорилося на початку лекції, на другому етапі відбувається становлення правової системи США як самостійної системи самостійної держави.

Третій етап становлення американської правової системи. Протягом ХІХ ст. постійно зростали протиріччя між торгово-промисловою, схильною до протекціонізму у митних питаннях, Північчю і плантаторською аграрною Півдня. Ці протиріччя найгостріше проявились у питанні про скасування рабства. У 1857 р. Верховний суд у печально знаменитій справі Дред Скотт проти Сенфорда виніс рішення, що чорношкірого раба неможна розглядати

як громадянина США, навіть якщо він тимчасово мешкає на території, де рабство заборонене.

Це рішення викликало бурю обурення у північних штатах. У 1860 р. президентом США було обрано Авраама Лінкольна, кандидата від Республіканської партії, створеної всього за кілька років до цієї події. Південні штати вийшли із Федерації. Громадянська війна постала неминучою. Перемога в ній північної частини США врятувала майже підірвану єдність Федерації. Це призвело до зміцнення центральної влади, головним чином завдяки наділення президента надзвичайними повноваженнями. А це, у свою чергу, зробило можливим скасування рабства у 1862 р.

Після закінчення Громадянської війни протягом кількох років федеральне право не виявляло великої активності. Проте у 1868 р. було ухвалено XIV поправку до Конституції, що мала велике значення для захисту прав особи. Воно вийде на перший план з виникненням нових економічних і соціальних проблем. Наприкінці XIX ст.. Конгрес ухвалив крупні закони: Закон про торгівлю між штатами (1887) і Антитрестівський закон, що отримав назву Закону Шермана (1890). Інші акти своєї появи будуть зобов'язані політиці президента Теодора Рузвельта у соціальній сфері і президента Вільсона в економічній сфері, який реалізував свою теорію великого уряду.

Однак саме на долю президента Франкліна Рузвельта під час економічної кризи 1929 р. випаде надання федеральним актам і рішенням особливо великого значення. Новий курс, не дивлячись на опір деяких судових рішень, призведе до розширення сфери дії федерального права. В той же час протягом цих десятиріч Верховний суд нагадував федеральним властям про конституційні обмеження. Однак США XX ст. будуть віднині брати у розрахунок перш за все федеральне право.

У XX столітті законодавство істотним чином потіснило позиції загального права. Це було викликано причинами, пов'язаними з потребами

розвитку американської економіки, що вимагала одноманітного регулювання даної сфери. Тому в США вже наприкінці XIX ст. починається рух за уніфікацію права в штатах. Цьому сприяло створення в 1892 р. *Національної конфедерації уповноважених з уніфікації права штатів*, яка рекомендувала штатам схвалити більше 200 проектів законів, переважно з торгового права. Постійну роботу з підготовки уніфікованих актів веде комісія фахівців університету Чикаго з відповідної галузі права. Уповноважені, що призначаються губернаторами штатів, збираються на конференцію, як правило, один раз на рік. До числа цих актів у 1952 р. до ухвалення штатами було рекомендовано Одноманітний торговий кодекс (ОТК) і приблизний Кримінальний кодекс 1962 р.

Швидке зростання у XX ст. кількості федеральних законів і актів делегованого законодавства зробило необхідними проведення великомасштабних робіт із систематизації і ревізії федерального законодавства. У 1926 р. було складено періодично обновлюваний і один раз на шість років пере видаваний федеральний *Звід законів*. Він включає 50 розділів. Кожен розділ пов'язано з певною сферою правового регулювання. Деякі розділи є чинним законодавством, інші складені як кодифіковані розділи, в яких здійснено перегляд і впорядкування окремих галузей законодавства.

У багатотомному виданні *«Оновлене викладення права»*, яке було підготовлене Інститутом американського права, а формою нагадує статті законів, відтворюються норми американського загального права з різних його галузей. Перш за все, вони стосуються питань, які майже не регулюються законодавством, - договірне право, представництво, колізія законів, цивільно-правові делікти, власність, страхування, квазідоговори, довічна власність. Кожному з цих питань присвячено від одного до чотирьох томів у першому виданні з 19 книг, що вийшло у 1932-1957 роках.

Таким чином, *найважливішою особливістю* еволюції американської правової системи виявилось *значне розширення федерального права*.

Четвертий етап розвитку американської правової системи. Процес еволюційного розвитку знайшов продовження після Другої світової війни. Він характеризувався зростанням ролі і масштабів правотворчості. Нормативні акти Конгресу США, законодавчих органів штатів охоплюють дуже широке коло політичних і соціально-економічних питань. Систематизація і кодифікація законодавства здійснюється як у штатах, так і на федеральному рівні.

До трьох крупних гілок влади, передбачених Конституцією для федеральної держави – законодавчої, виконавчої та судової – на практиці додалась влада, яку американські оглядачі назвали адміністративною. Тут мова йде про сукупність органів, у першому ряді яких знаходяться «крупні федеральні комісії» чи «федеральні агентства». Ці органи були створенні Конгресом. Вони разом із Президентом США беруть участь у здійсненні повноважень з видання нормативних актів. При цьому, сприяючи Президенту, вони разом з тим певною мірою і контролюють його.

Деякі федеральні органи існують довгий час. Так, Міжштатна торгова комісія була створена ще у 1887 р.. Вона отримала у числі своїх повноважень можливість регулювати національний транспорт, що означало в той час контроль за залізницями. Сьогодні існують комісії, які регламентують усі сфери економічного і соціального життя. Наприклад, Комісія з безпеки і обміну відіграє значну роль у сфері регулювання діяльності господарських товариств і банків. Федеральна комунікаційна комісія наділена широкими повноваженнями для нагляду за телевізійною індустрією і регламентації інформаційних магістралей. Комісія з безпеки споживчої продукції на підставі Акту про безпеку споживчої продукції 1972 р. отримала завдання контролювати більшість продуктів споживання. Важливо також зазначити важливість Національної палати з трудових відносин, Національної комісії зв'язку та інших. Важливо також зазначити поступове збільшення ролі правового регулювання з боку федеральних комісій і федеральних агентств.

Методи роботи комісій та агентств сильно відрізняються і виявляються настільки своєрідними, що виникає питання про те, як точно кваліфікувати сукупність норм, які виходять із таких органів. У більшості випадків юристи використовують словосполучення «адміністративне право». Однак необхідно надати цьому словосполученню абсолютно іншого смислу, ніж той, що надається аналогічному словосполученню у французькому праві. Рене Давід підштовхнув до думки про те, щоб вбачити у цьому накопиченні регламентів та рішень «нове право справедливості» (англійське право справедливості було результатом роботи канцлера – адміністративного органу). Ця аналогія допомагає нам висвітлити сутність питання. Однак моральні аспекти, які були присутніми в англійському праві справедливості, у даному випадку є відсутніми. Навпаки, спеціальні гарантії американського права захищають громадян від свавілля. 5-та і 14-та поправки до Конституції накладають принцип двоїстості закону. Акт про адміністративну процедуру 1946 р. також висуває ряд вимог, контроль за якими здійснюється федеральними судами. Тому ми задовольнятимемось словосполученням «адміністративне право», пам'ятаючи, однак, що мова йде про адміністративне право в американському значенні, про звід оригінальних правових рішень.

У 1954 р. завдяки рішенням Верховного суду США у справі Браун проти Ради з питань освіти було скасовано практику расової сегрегації. У 60-х роках ХХ ст. започатковуються програми позитивних дій, які мають на меті забезпечення рівних можливостей для всіх американців незалежно від раси, етнічного походження, статі, віку, стану здоров'я, сексуальної орієнтації. Для реалізації цього завдання було ухвалено низку актів, зокрема, Закон про громадянські права (1964 р.), Закон про вікову дискримінацію при працевлаштуванні (1967), зміни до законодавства про освіту (1972), Закон про вікову дискримінацію (1975), Закон про освіту інвалідів з обмеженими можливостями (1990).

Отже, четвертий етап еволюції американської правової системи характеризується розширенням і поглибленням правового регулювання

соціально-економічних, культурних і політичних питань і піднесенням ролі права у розвитку держави і суспільства у дусі демократичних і гуманістичних вимог нової доби.

Таким чином, правова система США значною мірою походить від англійського загального права. Вона формувалась під впливом юридичних традицій Англії і в цілому має структуру, аналогічну структурі англійського права, зберігає техніку і методи загального права. Тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. В той же час американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, у процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін. Внаслідок цього у США склалась нова правова система, специфіка якої визначилась федеральним устроєм держави, наявністю писаних конституцій, а також особливостями соціально-економічного і політичного розвитку.

Сучасна правова система США

Оскільки в США співіснує правова система федерального рівня і 50 правових систем штатів, то використання поняття «Національна правова система» є не зовсім точним. Поняття правової системи США (американське право) відображає всю сукупність специфічних рис різних правових систем, що володіють внутрішньою єдністю, зумовленою історичними чинниками, що дозволяє вважати їх єдиною правовою системою.

Федеральна правова система утворилась після завоювання незалежності і ухвалення Конституції США 1787 р. Що стосується формування **правових систем штатів**, то вони також були зумовлені проголошенням незалежності США. Їх фундамент був закладений першим і другим континентальними конгресами. Цей процес було прискорено ухваленням Конституції США. Як відомо, в сім'ї прецедентного права виділяються англійська і американська гілки. При цьому американське право

ґрунтується на англійському загальному праві.. Незважаючи на їхній генетичний зв'язок і схожість, у процесі розвитку американське право набуло специфічних рис, що дозволяє відрізнити його від англійського загального права.

В наш час відмінність між англійською і американською правовими системами визначається низкою чинників. Відмінності між ними містяться і в способі життя, і в системі управління, і в економічній структурі, і навіть у методах використання одних і тих же правових інструментів, якими є судові установи і джерела права. Англія – це країна традицій, з монархічною формою правління парламентського типу. США – президентська республіка з достатньо сильним парламентом. Американське право не сприйняло англійські судові рішення, що мали середньовічне походження (у галузі земельної власності, спадкування тощо).

Крім того, зародилось чимало нових прецедентів, наприклад, у праві корпорацій, у договірному праві, які були орієнтовані на саморегульовану економіку. Загальне право в США не виступає лише як простий різновид або копія загального права Англії, незважаючи на те, що багато правових інститутів є похідними від англійських. Прецедентне право США відрізняє як історичний зв'язок з англійським правом, так і значна самостійна роль в системі загального права. В США ще в колоніальний період, тобто значно раніше, ніж в Англії, відбулось злиття загального права з правом справедливості. Останнє було поглинене у більшості штатів і в правовій системі федерації судами загальної юрисдикції.

Для американського юриста, як і для англійського, за словами Р.Давіда, право – це, перш за все, право судової практики. Це – норми, вироблені законодавством, які по-справжньому входять в американське право лише після того, як будуть неодноразово застосовані і розтлумачені судами, коли можна буде посилатись не на самі норми, а на судові рішення, що їх застосували.

Норми загального права у його буквальному, суто англійському розумінні, застосовуються американськими судами останнім часом в обмежених сферах, наприклад, при розгляді обставин заподіяння шкоди тощо. Але загальне право, у широкому розумінні слова, як правило, створене судьями, зберігає важливе місце в сучасній правовій системі США. Воно виступає не стільки як сукупність прецедентів, скільки як своєрідний суддівський метод регулювання суспільних відносин, як особливий стиль юридичного мислення, для якого властивий високий ступінь правотворчої активності судів.

У XIX – XX століттях на базі Конституції США склався своєрідний правовий інститут – судовий *конституційний контроль*. Результатом діяльності цього інституту було не тільки тлумачення конституційних положень Верховним судом США, але й визнання великої кількості законів штатів і Конгресу неконституційними, а тому недійсними, тобто такими, що не мають юридичної сили.

В цілому у США виникла *дуалістична система*, що складається з прецедентного права і законодавства, яке взаємодіє з ним. Великі можливості судового впливу на законодавство не скасовують того факту, що законодавство у правовій системі США має більшу питому вагу і є більш значущим, ніж статутне право в Англії. Це пов'язано, перш за все, з наявністю конституції, а точніше цілої системи конституцій. Федеральною, яка існує вже більше двохсот років та відіграє значну роль, і різних за віком конституцій штатів. За Конституцією США штатам надається досить широка законодавча компетенція.

Істотною особливістю правової системи США є зв'язок із *федеральною структурою державного устрою*. Штати, що входять до складу США, наділені дуже широкою компетенцією, у межах якої вони створюють своє законодавство і свою систему прецедентного права. Це означає, що в США існує 51 правова система: одна федеральна і п'ятдесят у штатах.

Найважливіша особливість американського права полягає у вільній дії правила прецеденту. Вона виявляється у тому, що Верховний суд США і верховні суди штатів ніколи не були жорстко пов'язані своїми прецедентами.. Звідси витікає їх велика свобода і можливість маневрувати в процесі пристосування права до потреб, які змінюються із розвитком суспільства. Таке вільне поводження із судовим прецедентом набуває особливого значення у світлі правомочності американських судів здійснювати контроль за конституційністю законів. Таким чином, Верховний суд США і верховні суди штатів можуть відмовитись і від прецеденту конституційного тлумачення.

Необхідно зазначити, що в США, як і в Англії, застосування закону залежить від судових прецедентів його тлумачення. І немає гарантій, що одноманітні кодекси або закони будуть однаково тлумачитись судовою практикою у різних штатах.

Таким чином, американському праву властиві всі ознаки, що характеризують сім'ю загального права. При цьому воно має специфіку, що виявляється у його функціонуванні. А це дозволяє виділити американське право в особливу гілку в сім'ї загального права.

Співвідношення федерального права і права штатів має складний характер. Конституція США заклала принципи, що визначають їх співвідношення. Повноваження, не надані Конституцією США, користування якими не заборонене окремими штатами, залишається за штатами. Розвиток правової системи США призвів до переважання федерального права над правом окремих штатів. Цьому багато в чому сприяли рішення Верховного суду США, які передбачали, що суди в штатах повинні вирішувати справи не просто відповідно до Конституції або законів штату, але й відповідно до «верховного права країни», тобто до федерального права. Судова практика із цього питання довго залишалась суперечливою.

Для формування федерального загального права принципове значення мало рішення Верховного суду 1938 р.. У ньому Верховний суд указав, що

федеральні суди не можуть створювати «незалежний звід національних доктрин у сфері загального торгового права», а повинні в разі колізії законів застосовувати загальне право штатів. Для поширення компетенції федерального права і, відповідно, обмеження компетенції штатів основним інструментом стало «*торгове застереження*». Ця конституційна норма наділила федеральні органи правом видавати закони, які регулюють торгівлю між штатами. Процес розширення сфери дії цього застереження поступово активізувався відповідно до потреб зростаючої американської економіки. Це рішення складає основу врегулювання відносин між федеральним правом і правом штатів.

Верховний суд в одному із своїх рішень у 1972 р. висловився про бажання формування на практиці нижчих федеральних судів свого роду каркасу федерального загального права, ухилившись від визначення з питання про юридичну силу рішень нижчих федеральних судів для судів штатів. Останні вважають, що вони повинні дотримуватись тільки рішень Верховного суду США, а решту рішень розглядати лише як «переконливі» або ж як такі, заслуговують «поважного розгляду».

У ХХ ст.. виникла необхідність кодифікаційних робіт у сфері федерального права. У 1909 р. було ухвалено федеральний кримінальний кодекс, який охопив порівняно вузьке коло питань, віднесених Конституцією США до ведення федерації (державна зрада, підробка валюти, піратство та деякі інші).

Федеральне законодавство США публікується як *Звід законів*, що складається з 50 розділів, кожен з яких присвячено великим правовим інститутам . Наприклад, розділ 7 – «Сільське господарство», розділ 40 – «Патенти», розділ 50 – «Війна і національна оборона». За своїм складом Звід неоднорідний. Деякі його розділи є просто зібранням близьких за змістом актів, виданих у різний час і мало пов'язаних між собою. Інші, навпаки, , включають закони, складені за певною схемою. Звід законів США перевидається кожні шість років . Ухвалюючи черговий закон,

американський Конгрес указує, яке місце він повинен посісти у Зводі законів США і які зміни повинні бути у зв'язку з цим внесені до розділів, глав і параграфів чинного Зводу.

На відміну від Англії, у США загальне право не стало єдиним для всієї країни і має істотні відмінності по штатах. Загальне право в США ніколи не було загальним, оскільки воно застосовувалось в різних штатах диференційовано, по-різному конкретизувалось у судовій практиці.. Федеральне законодавство не включило загальне право як таке в систему федерального права, і лише небагато чинних конституцій штатів прямо розглядають загальне право як обов'язкове до застосування в судах у разі відсутності законодавства з конкретного питання.

До сфери компетенції **федерального права** входить регулювання економіки, фінансів, оборони, авторських прав, патентних відносин, митних правил, зовнішньої торгівлі, торгівлі між штатами, морського права, права охорони природи, банкрутства та інших загальнодержавних проблем, чітко обумовлених Конституцією США.

Сфера компетенції **права штатів** охоплює галузі сімейного, спадкового, договірної, кримінального, земельного права, права компаній, страхового права та регулювання цінних паперів і деяких інших. Необхідно відзначити, що в галузі приватного права компетенція права штатів практично не обмежена.

Сфера застосування права штатів, особливо з питань цивільного і кримінального права, судового устрою і судового процесу, значно ширше, ніж федерального права і супутнього йому загального права, що є сукупністю судових прецедентів, зумовлених необхідністю тлумачення федеральних законів. Розмежування сфер дії федерального права і права штатів у деяких галузях правового регулювання уявляється складним, оскільки нерідко одні і ті ж правові інститути регулюються не тільки федеральним правом, але й правом штатів.

Так, окрім питань, які Конституцією віднесено до виключної компетенції Конгресу, існують також питання, із яких законодавствує Конгрес, але одночасно і штатам надано певну компетенцію. Це так звана залишкова компетенція. Штатам дозволяється законодавствувати із цих питань, але їм забороняється приймати положення, що йдуть врозрід із нормами федерального права. Проте їм не забороняється доповнювати федеральне право або заповнювати наявні у ньому прогалини. Разом із федеральними податками існує фіскальне право у кожному штаті.

Конституція США також закріплює *основні принципи*, що регулюють взаємини між штатами. Перш за все, це *принцип повної довіри і пошани*, згідно з якими закони, чинні в одному із штатів, повинні визнаватись в іншому. На підставі цього принципу судові органи одного штату приймають рішення судів інших штатів, ухвалені по цивільних справах, а також приймають особисті документи й акти інших штатів (наприклад, водійські права, свідоцтва про шлюб тощо). Проте даний принцип не передбачає застосування норм кримінального права одного штату в іншому.

Наступний принцип, який регулює взаємини між штатами, полягає в *закріпленні між штатних привілеїв і пільг*, згідно з яким привілеї і пільги жителів одного штату поширюються на жителів інших штатів, і включає правовий захист, право доступу до суду, звільнення від дискримінаційного оподаткування.

І, нарешті, *принцип видачі злочинців*, за яким, незалежно від місцезнаходження злочинця, будь-який штат зобов'язаний його видати на вимогу штату, де він скоїв злочин.

Окрім названих принципів Конституція США встановлює вимогу *мирного вирішення суперечок між штатами*, які можуть розглядатись Верховним судом США.

Існує чимало відмінностей між правом різних штатів, часом значних, переважно пов'язаних із законодавчими рішеннями. Але трапляються і наслідки різного тлумачення загального права. Судова система й організація

управління змінюються від штату до штату, так само, як і цивільний та кримінальний процеси. Різні підстави й умови розірвання шлюбу. В одних штатах встановлено режим спільності майна подружжя, а в інших – роздільний. Незбіг норм спостерігається у праві товариств і фіскальному праві. Від штату до штату змінюється перелік покарань, передбачених кримінальним законом.

Незважаючи на сильні тенденції до одноманітності судової системи, трапляються випадки, коли суди різних штатів приймають по аналогічних справах несхожі, а іноді протилежні рішення. Це створює колізії, які посилюються можливістю розбіжності рішень судів штатів (що розглядають переважну більшість справ) і федеральних судів, яким підвідомчі певні категорії справ.

Таким чином, США можна охарактеризувати як гігантський політико-правовий полігон, на якому кожен штат випробовує результати розвитку власного законодавства і судової практики в тому чи іншому напрямку, нагромаджує за допомогою цього досвід, ділиться інформацією про судову практику, яка здатна викликати суперечності у галузі правової політики і може впливати на інші штати як у позитивному, так і негативному розумінні.

Сучасні тенденції розвитку американського права

Аналізуючи співвідношення джерел американського права, не можна не звернути увагу на зростання питомої ваги законодавства і нормативних актів органів виконавчої влади. Відштовхуючись від цього факту, деякі вчені – спеціалісти з американського права підіймають питання про падіння значення судового прецеденту у механізмі правового регулювання США. З нашої точки зору, процеси, що відбуваються у сучасному праві США, є значно глибшими, і не слід давати їм таких однозначних оцінок.

Той факт, що американські судді у своїх рішеннях все частіше посилаються на закони, а не на судові прецеденти, свідчить не стільки про падіння ролі

останніх, скільки про удосконалення правової системи США в цілому. Постійне ускладнення і розширення кола соціально-економічних і політичних проблем, які раніш не потрапляли у поле зору суддів, змушує їх звертатись до законів, в яких більш досконало врегульовані суспільні відносини. Однак пізніш суди вже можуть посилатись і на закон, і на судовий прецедент чи тільки на судовий прецедент. І так же, як і раніш, закон стає діючим, тільки якщо на нього спираються суди. Інакше його норми будуть мертвими.

Таким чином, механізм правового регулювання США, одним із ключових важелів якого є судовий прецедент, фактично змінюється досить повільно. І це є досить закономірним, адже воно має більш ніж тисячолітню історію і проіснує ще не один рік. А юридичні механізми, які складались протягом століть і постійно модернізувались та удосконалювались, докорінно змінити практично неможливо.

Однак трансформація правової системи США йде. Соціальний розвиток на порозі XXI століття висуває перед американським суспільством цілий комплекс важливих проблем, серед яких і необхідність удосконалення правової системи. Ряд авторів-юристів вважали, що загальне право в цілому і право США зокрема представляють собою архаїчне, громіздке, неповоротке і непристосоване до потреб сучасного американського суспільства явище. Однак з такою тезою, на думку інших авторів, погодитись неможна.

Дійсно, американське право не відрізняється простотою свого нормативного матеріалу. До того ж воно є досить об'ємистим. Однак при цьому слід зазначити, що можливості науково-технічного прогресу і комп'ютеризації дозволяють американським юристам орієнтуватись у величезній кількості правових норм і застосовувати їх не з меншою, коли не з більшою оперативністю, ніж юристам інших правових систем.

Отже, правова система США представляє собою складне, комплексне, динамічне явище об'єктивної дійсності, яке перебуває у тісному взаємозв'язку з усіма процесами, властивими сучасному американському

суспільству. Її правильна оцінка і прогноз тенденцій розвитку вимагають глибоких знань як історії цієї країни, в особливості історичної еволюції її Конституції і конституцій американських штатів, так і всього спектру внутрішніх протиріч і юридичних проблем сучасного американського суспільства.

Американське право пройшло більш ніж 200-літній шлях самостійного розвитку і тому істотно відрізняється від англійського права, хоча й походить від нього і належить до тієї ж правової системи. Разом з тим американське право відчувало на собі вплив і інших національних правових систем.

Враховуючи детальну розробленість особливостей американського права, вкажемо лише на наступні його характерні риси.

1) Дворівневий правовий розвиток, за якого паралельно і в той же час у взаємозв'язку діють правові системи федерації і штатів.. Своєрідними є способи уніфікації прав у масштабі федерації. Федеративний устрій США висуває на порядок денний питання про єдність правової системи країни.

2) Чільне положення федеральної Конституції, питома вага якої практично визначається тлумаченням її положень Верховним судом. Наявність Конституції США обмежує свободу дій як законодавчих, так і судових органів в частині внесення змін в організацію правосуддя.

3) Реалізація розподілу влади дозволяє з уведенням судового контролю за конституційністю законів. При цьому Верховний суд США нагадує скоріш законодавчий, ніж правозастосовний орган, особливо коли створювана ним норма розповсюджується на справу, яка розглядається, а на справи, що можуть виникнути у майбутньому.

4) Збереження пріоритетної ролі судової практики поєднується з інтенсивним розвитком галузевого законодавства. Але його кодифікація, на відміну від романо-германського права, відбувається скоріш у вигляді консолідації актів і норм. Збірники законів служать різновидами систематизованих зібрань чинних актів і Зводу законів.

5) Спостерігається чимало відмінностей у юридичній термінології Англії і США.

6) Американський прецедент є більш рухомим, ніж англійський. Так, Верховний суд США і верховні суди штатів не є зв'язаними своїми прецедентами. Немає формальних заборон на внесення змін у раніш прийняті рішення чи на відмову від прецеденту. Під час розгляду конкретної справи суд має право переоцінювати факти прецеденту, який застосовується, віднесені до основних обставин.

7) Велика питома вага і більше значення законодавства у правовій системі США порівняно із статутним правом в Англії. Це пов'язано насамперед з наявністю писаної Конституції США та конституцій штатів. Штатам надано досить широкої законодавчої компетенції і вони активно користуються нею. Звідси – значний за обсягом масив законодавства на рівні американських штатів.

Протягом усієї історії існування американської держави Конгрес США і законодавчі органи штатів відігравали активну роль у створенні правових норм, що регулюють різні аспекти життя суспільства. Це значно доповнювало звід норм, створених судовими прецедентами.

Поширенню законодавства сприяла також та обставина, що американські законодавці, отримавши у спадщину англійське загальне право, вільно змінювали його, приймаючи законодавчі акти «на зло» англійцям. У США навіть був поширеним такий тост: «Вип'ємо за загальне право Англії: хай наші законодавчі акти скоріш знищать цього пригноблювача Америки».

США як незалежна держава ніколи не знала такого періоду у розвитку свого права, коли останнє було засноване виключно на судових прецедентах. В основі правової системи США з моменту її самостійного існування та протягом подальшого розвитку завжди лежали закони.. Період з 1900 до 1930-х років взагалі отримав назву «Епоха законодавчих актів».

На сьогодні звичайний американський штат має таку ж кількість законодавчих актів, скільки їх налічує право середньостатистичної країни

Європи. Якщо помножити загальну кількість законодавчих актів штату на 50, стане зрозумілим, наскільки великим за обсягом є законодавче право у Сполучених Штатах.

Деякі законодавчі акти замінювали собою загальне право, але більшість із них заснували цілком нові галузі права. Наприклад, на федеральному рівні існує законодавство про податки, соціальне забезпечення, охорону довкілля, банківську справу. На рівні штатів діють законодавчі акти, що регулюють бізнес, права споживача, сімейні відносини. Але загальне право не припинило свого існування. Багато аспектів приватного права – контракти, цивільне право та право власності – регулюються переважно загальним правом, з деякими змінами у законодавчих актах. Однак в цілому законодавчі акти домінують.

8) Суворе дотримання принципу розподілу гілок влади. Цей принцип зумовлює те, що жодна з гілок влади – законодавча, виконавча та судова – не виходить за межі своєї компетенції, визначеної Конституцією. Принцип поділу влади – провідний принцип Конституції США. Як писав Джон Медісон, поділ влади гарантуватиме, що її складові частини внаслідок взаємодії контролюватимуть одна одну. Завдяки розподілу гілок влади у США не діє англійський принцип верховенства парламенту. Навпаки, у США діє концепція «перелічених» повноважень Конгресу.

9) Більш вільна дія правила прецеденту (доктрина *stare decisis*). Вищі судові інстанції штатів і Верховний суд США ніколи не були пов'язані своїми власними прецедентами. Звідси – їхня велика свобода у процесі пристосування права до мінливості життя залежно від конкретних обставин. Так, Верховний суд США у справі Герц проти Вудман у 1910 р. зазначив, що правило *stare decisis*, хоч і спрямоване на встановлення однаковості рішень і досягнення сталості, все ж не є твердим. Дотримуватись попередніх рішень або відхилитися від них – питання, залишене на вільний розсуд суду.

10) У США досить часто використовується поняття «приватне право» і «публічне право». Зокрема, в американському праві приватне право охоплює

шість інститутів: контракти, зобов'язання з правопорушень, власність, сімейне право, право торговельного обігу та підприємств, бізнесу. У свою чергу публічне право об'єднує конституційне, адміністративне, трудове, кримінальне право та право регулювання торговельних відносин.

11) Так звана *сутяжницька параноя*, тобто перебільшена роль судових позовів в американській правовій культурі. Кожний десятий повнолітній мешканець США раз на рік так чи інакше буває вплутаний у судовий процес. Щороку у США витрачається приблизно 65 млрд. доларів на відправлення правосуддя, включаючи витрати на адвокатів, суди та експертів, тобто приблизно 2,6 відсотку американського ВВП. У США працює 70 відсотків усіх юристів світу й один адвокат припадає на 300 жителів.. Як зазначив один з американських юристів, право – це наша національна релігія, адвокати – це наш клір, а палаци правосуддя – наші собори.

12) Особливості американської системи юридичної освіти, підготовка юристів, структури юридичної професії і ліцензування юристів. Вони також визначають своєрідність американського права. Американські правові школи приймають лише тих, хто має намір практикувати професію юриста. А тому спосіб навчання в них під назвою «навчання на конкретних справах» дуже відрізняється від методів навчання в Англії чи Франції. Студент повинен прочитати визначену кількість судових рішень та витягів із статей. На заняттях під керівництвом викладача він викладає прочитане, розповідає про питання, які у нього виникли про сутність справи, задає запитання, викладає свою думку. запитання з незрозумілих моментів. Викладач задає студенту питання, показує зв'язок проблеми, що розглядається, з іншими проблемами, змінює обставини справи, щоб студенти зрозуміли, як у цьому випадку повинне змінитись і рішення. Вся група бере участь у дискусії, задає запитання, викладає свою думку. Метод читання лекцій використовується лише у виняткових випадках.